

ÜNİVERSİTE KÜTÜPHANELERİNİN YAPISAL UNSURLARI VE SORUNLARI

Dr. Halis ALAR*

Evrensel seviyedeki eğitim ve öğretimi yürütmekle yükümlü olan üniversiteler, bu görevlerini çağa uygun olarak yürütebilmeleri için bilimsel araştırma yapmaları ve bu araştırmaların sonuçlarını duyurmaları gerekmektedir. Üniversiteler bu işlevlerini yerine getirirken başvurdukları ve gereksinimlerini karşıladıkları en önemli yerler Üniversite Kütüphaneleridir. Çağdaş yöntem ve tekniklere uygun olarak düzenlenmiş bir üniversite kütüphanesi üniversitenin amaçlarını yerine getirmesinde, başarılı olmasında çok etkin olmaktadır.

Üniversite kütüphaneleri işlevlerini yerine getirirken bazı aksaklıkların olduğu, bu aksaklıklar nedeniyle de başarılı hizmet veremedikleri gözlenmektedir. Üniversite kütüphanelerinin yapısal unsurlarındaki eksikliklerinden kaynaklanan sorunlar:

Üniversite kütüphanelerinin yapısal unsurları incelenirken, genellikle beş unsur diye adlandırılan, bina, personel, kullanıcı, bütçe, koleksiyon gibi temel unsurlar üzerinde durulur. Bu unsurlar birbirleriyle çok sıkı ilişkili olup, bir unsorda oluşan aksaklık diğerlerini de etkiler ve düzeltilmediği takdirde modern bir kütüphanecilik hizmeti verilemez.

Bina

Üniversite kütüphanelerinin iyi bir hizmet verebilmeleri, işlevlerini yerine getirebilmeleri için, mimari standartlara uygun, modern bir binaya sahip olmaları gerekir. Binanın görkemli olmasından ziyade çevreye uyum sağlayan bir yapı olması tercih edilir (Thomson, 1898. S.10).

Modern kütüphane mimarisinin başlangıç tarihi olarak 1940-1945 seneleri kabul edilmektedir. Bu tarihten sonra Üniversite kütüphanelerindeki esaslı değişiklikler; kütüphane malzemelerindeki yenilikler, mimari ve inşaat sahasındaki yenilikler, 1940'dan önceki kütüphane binaları ile, 1940'tan sonraki kütüphane binaları arasında büyük bir fark doğurmuştur (Mc Anally, 1969.s.152).

* Atatürk Üniv. Fen Edebiyat Fak. Kütüphanecilik Bölümü Öğrt. Üyesi.

Bu gün yapılmakta olan kütüphane binalarında işlevsel özellikler ön planda tutulmakta ve amaca göre inşa edilmektedirler.

Kütüphane binalarının yapımı sırasında kütüphaneyi kullanacak okuyucu, koleksiyon miktarı ve koleksiyon artış hızının göz önüne alınması gerektiğini belirten Metcalf (1986), binanın yapımı sırasında kütüphaneciler, yöneticiler ile mimar ve mühendislerin birlikte hareket ederek bina planının fikir birliğiyle oluşturulması gerektiğini belirtmektedir.

Kütüphane binalarında okuyucu başına düşecek alanın standartlara uygun olması gerekir. Okuyucuyla birlikte kütüphane personeli için de standartlara uygun alanın belirlenmesi önemlidir. Dünya standartlarına göre, üniversite kütüphanelerinde her okuyucu için ayrılması gereken alanın ortalama 1.5 m² olması öngörülmektedir. Bu rakam, Üniversitenin öğrenci mevcuduna göre 2 m² ile 1.20 m² arasında değişebilmektedir (Withers, 1988. S.40).

Ülkemiz Üniversite kütüphane binalarında bu oranın çok düşük (0,02 m² ile 0,92 m² arasında olduğu) araştırmalarla saptanmıştır (Ertel ve Koran, 1991. S.10).

Derme (Koleksiyon)

Üniversite kütüphanelerinin en önemli unsurlarından biri de koleksiyondur. Koleksiyon miktarı konusunda çeşitli görüşler ileri sürülmektedir. Koleksiyon miktarının çokluğundan daha önemlisi güncel oluşu, gereksinimlere cevap vermesi ve yeterli olmasıdır. Güncelliğini yitirmiş, fonksiyonel olmayan bir koleksiyonun faydası olmaz. Türkiye’de derlemeden yararlanmakta olan bazı kütüphanelerin durumu, buna örnektir. Koleksiyonun güncel, fonksiyonel ve Üniversite için yeterli miktarda olması tavsiye edilmektedir. Şayet bir standart rakam vermek gerekirse , 600 öğrenci için, 50.000 ciltlik bir koleksiyonun olması gerektiği vurgulanmaktadır. Bu rakamın üstündeki her 200 öğrenci için 10.000 ciltlik artış öngörülmektedir (Withers, 1988. S.62). Koleksiyon miktarı konusunda başka bir görüşe göre de yeni kurulan bir Üniversite kütüphanesinin başlangıçta 300.000 kitap ile 5000 dergi ye sahip olması gerektiği; kitap sayısının 600.000’e ulaştığında normal bir hale gelebileceği belirtilmektedir (Hampheys, 1970.s.145)

Koleksiyon oluşturulmasında bilgi kaynaklarının, üniversite Eğitim-Öğretim programlarını destekler nitelikte olmasına, gerek yüksek lisans ve doktora öğrenimini desteklemesi gerekse araştırmacılara araştırmalarında en son bilimsel bilgileri içeren kaynakların sağlanmasına; öğrencilerin genel kültürlerini geliştirmelerine, boş zamanlarını değerlendirebilmek için onların entelektüel meraklarını uyandırmaya yönelik olmasına özel gösterilmelidir(Lynch, 1987. S. 15-127)

Kütüphanelerin, işlevsel bir koleksiyona sahip olabilmeleri için, koleksiyon geliştirme politikalarının olması gerekir. Koleksiyon geliştirme, bilimsel yöntemlerle olmalıdır. Koleksiyon geliştirme işi kütüphanecilikte evrensel bir

yöntemdir. Sağlıklı ve işlevsel bir koleksiyonun oluşması için, onu kullanan okuyucuların özelliklerini, sayılarını, ilgi alanlarını, gereksinimlerini çok iyi bilmek gerekmektedir.

Personel

Hangi meslek ve konumda olursa olsun başarı için eğitilmiş insan faktörü önemlidir. Başarının önemli unsurlarından birincisi olan insan faktörünü ihmal etmek yahut önem vermemek, kurumları hatta ülkeleri zor duruma sokar; onların çağdışı kalmalarına sebep olur.

Kalkınmış olan Avrupa ülkelerinin çoğunda, fazla bir nitelik gerektirmeyen zanaatkarlar bile (berberlik, kasaplık), o işin eğitimini görmüş kişiler tarafından yapılmaktadır. Bu zanaatlarda eğitim almamış kişilerin bu işleri yapmaları pek olanaklı değildir. Üniversitenin eğitim ve öğretimde birinci derecede rol almış olan üniversite kütüphanelerinde, kütüphanecilik eğitimi almamış kişilerin o kurumun başında yer alması; hatta bazen kütüphane personelinin tamamının kütüphanecilik eğitimi almamış kişilerden oluşması çağımıza uygun bir davranış olarak görülmemektedir.

İyi yetişmiş kütüphanecilerle, üniversite kütüphanelerinin, öğretim elemanlarına ve öğrencilere daha kaliteli hizmet verileceğini belirten Tuncer'in (1988), bu görüşünü destekleyen Artukoğlu, (1979) bu konuda: "Tam anlamıyla kütüphanecilik hizmetinin gerçekleştirilmesi, özellikle yeterli sayı ve nitelikteki kütüphanecilerin var olmasına bağlı olduğunu" belirtmektedir.

Çelik'in (1990) yaptığı araştırmada, Türkiye'deki üniversite kütüphanelerinde çalışan kütüphaneci eleman sayısının, dünya standartlarının çok altında olduğu görülmektedir. Çelik, araştırmasında, helan üniversite kütüphanelerinde çalışan kütüphaneci sayının 1575 olduğunu, bu durumun dünya standartlarının sekiz katı altında olduğunu belirtmiştir. Dünya standartlarında, üniversite kütüphanesini kullanan her 300 kişiye bir kütüphanecinin düşmesi gerektiği önerilmektedir(Murray, 1972.s.306-307). Üniversite kütüphanelerinde çalışan kütüphanecilerin yüzde olarak oranı da önemlidir. Withers'e (1988) göre bu oran, çalışan toplam personelin en az %30'nun meslekten olan kütüphanecilerden oluşması gerekmektedir. Halbuki bu oran bizim ülkemizde %19.8'dir (Çelik,1990. S.156)

Bütçe

Üniversite kütüphanelerinin gelişmesinde, büyümesinde, amaçlarını gerçekleştirmesinde bütçenin önemi fazladır. Bütçe imkanları iyi olduğu takdirde, kütüphanenin diğer unsurları da bundan etkilenir. Şöyle ki, bütçe olanakları iyi

olduğunda, sağlıklı koleksiyon oluşturulur, nitelikli eleman çalıştırılır, bina ve mefruşat daha çağa uygun olur.

Kütüphane bütçesinin hazırlanışı sırasında; kütüphane birimlerinin ve fiyat artışlarının dikkate alınması; kütüphaneye ayrılacak olan bütçenin üniversitenin amacına, akademik personelin ve okuyucuların sayısına göre düşünülüp hazırlanması gerekir. Bütçe, kütüphane koleksiyonun geliştirmeye, nitelikli personel almaya, hizmetleri yürütmeye, okuyucu ve personel gereksinimlerini karşılamaya yeterli olmalıdır. Kütüphane bütçesinin, kütüphane yöneticisi tarafından hazırlanıp uygulanması da önemlidir. (Lynch, 1987. S.102-125).

Kütüphanenin gelişmesi, üniversite ile aynı paralelde olacağından, üniversite bütçesiyle kütüphane bütçesi arasında bir oranın olması kaçınılmazdır. Bu oranla ilgili olarak çeşitli görüşler ileri sürülmektedir.

Bu konuda 1979 yılında ACRL (American College and Research Libraries) tarafından saptanan oran en az %5'i olması gerektiği öngörülmektedir. Bu konuda başka görüşler de vardır. İngiltere de bu oranı %6, Kanada standartların da yine bu rakam %6 olarak kabul edilmiştir. (Hampreys, 1972. S.320:Murray, 1972. S.306-307). Bu oranlar, kütüphane içindeki personel harcamaları da dahil tüm masrafları içermektedir. Personel giderlerinin tüm bütçenin yarısına denk olduğu kabul edilirse kütüphanenin gerçek bütçesinin %2,5-3 dolaylarında olduğu görülmektedir.

Çelik'in (1975) yaptığı araştırmada, ülkemizde bu orana yaklaşan sadece iki üniversite kütüphanesi olduğunu; bunlardan Boğaziçi üniversitesi kütüphanesinin %5.13, Ortadoğu Teknik Üniversitesi kütüphanesinin %2.95 oranında, diğer üniversite kütüphaneleri ise gereken oranın çok altında olduğu görülmüştür.

Kullanıcı

"Kuşkusuz üniversite kütüphanelerini oluşturan öğeler içinde en fazla önem verilmesi gereken diğer bir unsurda okuyucu kesimidir. Okuyucular, genellikle/çoğunlukla öğretim üyeleri ve yardımcıları ile öğrencilerdir. Denebilir ki kütüphanede her şey, okuyucular koleksiyonlardan yararlansın diye alınmış ve düzenlenmiştir. Okuyucusu bulunmayan ya da okuyucuların kitaplardan rahatça yararlanamadığı bir kuruma kütüphane denilemez" (Ersoy, 1978. S.157)

Ersoy, kütüphaneler için okuyucunun önemini çarpıcı bir şekilde özetlemiştir. Ancak okuyucu grubunun içinde, öğretim elemanları ve öğrencinin yanında üniversite personeli ve dışarıdan gelen araştırmacıları da saymak gerekir.

Üniversite kütüphanelerini değerlendirirken, okuyucuların kütüphanedeki bilgi kaynaklarından ve kütüphane hizmetlerinden ne ölçüde yararlandıkları saptanır ve okuyucuların gereksinimleri en iyi şekilde karşılanır (Rogers, 1971. S.198).

Üniversite kütüphanelerinde ödünç verilen bilgi kaynağı adedi, kütüphanenin kullanıcı sıklığı gibi unsurlar, üniversite ve üniversite kütüphanesi hakkında kalite açısından bilgi edinmede önemli rol oynamaktadır.

Çelik'in yaptığı araştırmada, Türkiye'deki üniversite kütüphanelerinde kütüphane kullanımı ve okuyucuların kütüphanelerden aldıkları ödünç kitap miktarı çok düşüktür. Kişi başına düşen ödünç verilen kitap miktarı ODTÜ 15.7, Bilkent 12.4, Gaziantep 9, Fırat 3.3, Atatürk 1.3'tür (Çelik, 1990.s. 164). Görüldüğü gibi iki üniversitede ödünç verilen kitap miktarı onlu, diğerlerinde ise tekli rakamlarla belirtilmiştir.

"Bu farklı rakamların, kütüphanenin yetersizliğinden mi, üniversitedeki eğitim-öğretim yöntemlerinden mi veya daha başka nedenler yüzünden mi kaynaklandığı konusu araştırmaya değer olsa gerek"(Çelik, 1990.s.164)

Sonuç olarak söylememiz gereken şey ; ülkemizde bulunan Üniversite kütüphaneleri beş unsur yüzünden (Bina, bütçe, personel, okuyucu, koleksiyon) incelenip dünya standartlarıyla karşılaştırıldığında, dünya standartlarının çok gerisinde kaldığı görülmektedir. Bu durum üniversite kütüphanelerinin başarılı bir hizmet vermelerini engellemekte dolayısı ile üniversite eğitim ve öğretimine yeterli desteği sağlayamamaktadır. Üniversite kütüphanelerimizin işlevlerini en iyi şekilde yapabilmeleri için dünya standartlarına ulaştırılmaları gerekmektedir. Ancak o zaman üniversitemize çağdaş seviyede destek veren bir ünite haline gelebilirler.

- 1- Thomson, James Üniversite Library History An İnternational Review New York, 1980
- 2- Mc Anally Arthur "Kütüphane Mimarisinde Modern eğilimler" T.K.D.B. 18(3) 151-163
- 3- Metcalf, Keyes, D.Planning Academic and Research Library Buildings. Mc Graw Hill, New York, 1965
- 4- Withers, F.N. "Kütüphane Hizmeti standartları" çev:Sönmez, Taner ve Aysel San. Kütür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayıncılar Genel Müdürlüğü, Ankara, 1988.
- 5- Ertel, N.ve A. Koran Üniversite Kütüphanelerimizin karşılaştırmalı analizi. Marmara üniversitesi, İstanbul, 1989
- 6- Hamphreys, K.W "Standrat in Üniversite Libraries" Libri 20 (1-2) 144-155,1970
- 7 Lynch, Beverly, P "Üniversity Library Standarts"Library trends 31, 33-37, 1982.

- 8 Tuncer, Nilüfer Üniversite kütüphanelerinin merkezileştirilmesi konusunda Yüksek Öğretim kurulunun görüntüşü ve YÖK dökümantasyon merkezi T.K.D.B.32 (2)
- 9 Artukoğlu, Adil. Türkiyede Kütüphanecilik eğitimine genel bakış. T.K.D.B. 28 (1-2) 1-1 1979.
- 10 Çelik, Ahmed. Türkiye de Üniversite kütüphaneleri bilgi ağı kurulmasına ililşkin sorunlar. Ankara, Hacettepe Üniversitesi S.B.E. 1990. (Doktora Tezi)
- 11 Murray, F.B. "Canadian Library standarts"Library Trends 21, 298-311
- 12 A C R L. "Committe appointed to revise collego Library Standarts" College and research Libraries News 34 (5) 225-247.1975.
- 13 Ersoy, Osman. Üniversite kütüphanelerimizin sorunları T.K.D.B. 27.(3-4) 144-159.1978.
- 14 Rogers, Rudherford D.David Weber. University Library Administration New York., H.W. Wilson Co. 1971.